

**П. М. ЛІСОВСЬКИЙ
Ю. П. ЛІСОВСЬКА**

**ЗАХИСТ ВІТЧИЗНИ:
історія, сучасність, перспектива**

НАВЧАЛЬНИЙ ПОСІБНИК

Київ
Видавництво Ліра-К
2022

УДК 351.86(477)(075.8)
Л 63

*Рекомендовано до друку
Науково-методичною радою Університету «Україна»
(протокол №2 від 22 квітня 2022 р.)*

Рецензенти:

Держалюк М.С. – доктор історичних наук, професор;
Ожеван М.А. – доктор філософських наук, професор;
Гриценко В.Г. – доктор юридичних наук, професор.

Лісовський П.М., Лісовська Ю.П.

Л63 **Захист Вітчизни: історія, сучасність, перспектива** : навч. посіб. Київ : Видавництво Ліра-К, 2022. 176 с.
ISBN 978-617-520-339-2

У навчальному посібнику автори висвітлюють світоглядно-історичні основи захисту української державності. Показано, що війна є енциклопедією людських уболівань у системі захисту Вітчизни. Обґрунтовано нову концептуальну модель контррозвідувальної діяльності у захисті Вітчизни. Стверджено ембарго як санкційний пакет проти путінсько-російської агресії. Прогнозовано філософію квантової безпеки як корпускулярно-хвильову формулу захисту мирного неба України.

Розраховано на студентів, курсантів та викладачів вищих навчальних закладів, а також співробітників спецслужб.

УДК 351.86(477)(075.8)

ISBN 978-617-520-339-2

© Лісовський П.М., Лісовська Ю.П., 2022

© Видавництво Ліра-К, 2022

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА	5
------------------------	---

РОЗДІЛ 1. СВІТОГЛЯДНО-ІСТОРИЧНІ ОСНОВИ ЗАХИСТУ ВІТЧИЗНИ

1.1. Київська Русь як суб'єктор миру та воявничості у системі захисту Вітчизни.....	7
1.1.1. Доба трипільської культури в захисті Вітчизни як духовна спадщина в історії європейської цивілізації.....	10
1.1.2. Київська держава як захисний вияв хороброї територіальної спільноти.....	13
1.1.3. Історичні особливості епохи Ярослава Мудрого щодо захисту Вітчизни.....	41
1.1.4. Галицько-Волинська держава як історична традиція епохи Київської Русі в захисті Вітчизни.....	50
1.2. Мудрість українського народу як нація хоробрих людей у боротьбі з путінсько-російською ордою.....	71
1.3. Війна як енциклопедія людських уболівань у системі захисту Вітчизни.....	72
<i>Контрольні питання</i>	86
<i>Теми для рефератів</i>	86

РОЗДІЛ 2. МЕТОДОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ЗАХИСТУ ВІТЧИЗНИ

2.1. Нова концептуальна модель контррозвідувальної діяльності як прерогатива спецслужб у системі захисту Вітчизни.....	87
2.2. Гібридні засоби квантової війни як глобально- технологічна проблема захисту Вітчизни.....	95
2.3. Дипломатична логіка «гри грою» у захисті Вітчизни.....	106

2.4. Ембарго як санкційний пакет проти путінсько-російської агресії.....	125
2.5. Квантова логістика як ринковий засіб людського виживання у захисті Вітчизни	128
<i>Контрольні питання</i>	133
<i>Теми для рефератів</i>	133

РОЗДІЛ 3. СТРАТЕГІЯ БЕЗПЕКОЗНАВЧИХ ПРАКТИК ЩОДО ЗАХИСТУ ВІТЧИЗНИ

3.1. Укроборонпром як стратегічний виробник озброєння та військової техніки у захисті Вітчизни	134
3.2. Система превентивних заходів міжнародної інформаційної безпеки щодо захисту Вітчизни.....	147
3.3. Квантова безпека як корпускулярно-хвильова формула захисту мирного неба України	166
<i>Контрольні питання</i>	168
<i>Теми для рефератів</i>	168

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ.....	169
--	------------

ПЕРЕДМОВА

24 лютого 2022 року, рано-вранці, відбулося повномасштабне вторгнення путінсько-російських загарбників на священну землю України. Розпочалося з боку російської орди наведення крилатими та балістичними ракетами не лише військових об'єктів та інших об'єктів критичної інфраструктури підвищеного ризику, а й життєво необхідних об'єктів мирного населення в Україні. У вогні палали м. Харків, м. Суми, м. Волноваха, м. Маріуполь, м. Бородянка, м. Буча, м. Ірпінь, м. Гостомель тощо. Проте, путінсько-російський «бліц-крик» щодо раптово-несподіваного захоплення всієї території України на чолі з її столицею містом Києвом ганебно провалився. Наші Збройні сили України надали героїчний відсіч лютому ворогові. За духовним покликом серця українці об'єдналися в один міцний воєнничий кулак, надаючи запеклий опір загарбнику.

У березні 2022 року Президент України Володимир Зеленський підписав Указ закону «Про колаборантів», який жорстоко карає позбавленню волі тих осіб, що всілякими способами розпалюють ворожнечу проти українського народу. Іншими словами, цей закон про **колабораціонізм** передбачає кримінальну відповідальність за співпрацю з окупантами. При цьому, мова йде про співпрацю з окупаційною адміністрацією РФ або її збройними чи воєнізованими формуваннями у військовій, політичній, інформаційній, адміністративній, господарській та трудовій сферах. За все це каратимуть ув'язненням терміном на 15 років.

Автори означеного посібнику пропонують над тим, як позбавляти у колаборантів громадянства України, оскільки чинне законодавство України ще не передбачає цього. Адже Конституція 1996 року вже не є актуальною, тому необхідно створювати новий Основний Закон України. Саме в новій Конституції України така можливість вже назріла як сприяння нашої Вітчизняної війни. Проте, зміни в Конституції України не можуть відбуватись

під час воєнного стану, оскільки всі необхідні гарантії мають бути деталізовані лише після нашої Вітчизняної війни.

З огляду на це, в юридичній практиці має відбуватись позбавлення громадянства зрадників нашої Вітчизни, негайна судова заборона колаборантських партій та організацій, люстрація колаборантів та співробітників їх медіа, позбавлення політичних прав агентів впливу тощо.

У нашій Вітчизняній війні, яка буде нову реальність, ми повинні боротись сьогодні, зараз. Усе це нам, українцям, по силі і ми переможемо.

Від авторів

РОЗДІЛ 1

СВІТОГЛЯДНО-ІСТОРИЧНІ ОСНОВИ ЗАХИСТУ ВІТЧИЗНИ

1.1. Київська Русь як суб'єктор миру та войовничості у системі захисту Вітчизни

Київська держава, як і будь-яка інша держава раннього чи пізнього середньовіччя, виникла й розвивалась у тісному сусідстві – мирному чи войовничому – з іншими народами, слов'янськими та неслов'янськими. Важливим осереддям цієї могутньої територіально-державної спільноти було подніпровське плем'я полян, яке через деякий час привласнило собі ще й іншу назву – руси, русичі, русини. Тому є підстави вважати, що ці терміни були перейняті полянами-слов'янами від своїх південних сусідів, з якими вони межували з давніх часів і мали значну кількість спільних контактів, зокрема щодо захисту своїх земель від численних нападів кочових орд.

Так, готський історик VI ст. Йордан розповідає про народ під назвою росомани, з якими воювали готські племена («рос» – самоназва народу, «ман» – в німецькій мові «людина», отже росоман – роська людина, чи, в пізнішій вимові, рос, русич, русин). Готи воювали не тільки з росоманами, а й із племенем антів, на чолі якого стояв легендарний Бос, або Бож [24, с. 603].

Як згадує пророк Єзекіїль в найдревнішій писемній пам'ятці світової цивілізації – Біблії, що войовничим народом є «рош». Корінь «рос» досить поширений серед імен і власних назв у народів північно-східного Причорномор'я, Приазов'я та північного Кавказу: Руслан, вірменські царі на ім'я Руса; стародавня назва Волги – Рос-Аракс тощо. Адже Росів знають усі східні джерела, що

проживають на території північно-східного регіону Європи (Дон, Приазов'я, Крим), яких ще називали скіфами.

Проте, регіон західного Причорномор'я пов'язувався джерелами із розселенням слов'ян-антів. Племя полян, очевидно, жило на межі з племенами росів-русів. Адже поляни зіграли консолідуючу роль у творенні Подніпровської слов'янської держави. У цьому розумінні варто звернути увагу на те, що «Повість врем'яних літ» вказує на формат полянської Київської землі у вигляді назви – Русь. «Автор літопису виводить назву «русь» від закликаних до словен ільменських дружин варягів... Вважається, що ця теорія, яка буйно розквітла за німецьких імператорів на російському престолі, безпідставна» (там же). Також цікаво, що всі українські видання в Західній Україні в XIX ст. іменували себе руськими, починаючи від знаменитої «Русалки Дністрової» Руської трійці 1837 року.

В сучасній історіографії з наукового обігу не зникло припущення, за якою руси-варяги – північного походження. Але ті «північні руси» не дали своєї назви всій Новгородській землі чи Приладожжю. Відомо, що Олег, який ішов із Новгорода завойовувати Київ, узяв до свого війська «багато своїх воїв-варягів, чудь, словен, мерю, весь, кривичів. Русь тут не названа. А коли прийшов до Києва, до столиці полян, мовив: «Хай буде се мати городам руським». Не Лагода і не Новгород були оголошені «матір'ю», тобто столицею міст руських. І саме після взяття Києва літописець повідомив: «І були в нього словени, і варяги, й інші, що прозвалися руссю». Отже, Руссю прозвалися новгородці після взяття Києва. Уже Ігор, йдучи на Візантію, бере з собою разом з іншими народами і русів.

З усього викладеного ясно, що Київська Русь – це держава, яка виникла в ареалі розселення саме подніпровських слов'янських і неслов'янських племен, їх співжиття, з яких у багатовіковій історії сформувалось українство як поліетнічний феномен. Спроби зробити ініціатором утворення Київської Русі «північних русів», що нібито прийшли зі Скандинавії, а згодом жили в регіоні Ладоги й Новгорода, і тим підтвердити споконвічну «єдність» і «неподільність» російського народу з українським. Не мають під собою наукового підґрунтя.

Крім того, візантійські хроністи упродовж 300 літ писали про Аскольда, «прегордого кагана скіфів», як назвав його візантійський імператор Василій Македонянин (слово каган у східних народів означало імператорський чин), писали про численні його походи на Константинополь, на Візантійську імперію, писали як про великого войовника. Саме за Аскольда молода феодальна подніпровська держава вийшла на міжнародну арену, здобула міжнародне визнання, утвердила себе в історії європейської цивілізації першим дипломатичним договором із Візантією, як довів це російський історик А. Сахаров.

Головною зовнішньополітичною акцією Аскольда були його візантійські походи. Найбільшого значення набув похід на Константинополь 860 року. Таким чином, можна говорити про те, що епоха Аскольда була періодом розквіту держави Києвічів, оскільки це був період її найбільшого піднесення. Проте походи на Візантію і, особливо, прийняття християнства викликали значну опозицію в самій його державі.

Незаперечним є те, що починаючи з IV ст. н. е. в Київській Русі відбулось об'єднання у державну формацію антів. Саме з цього періоду М. Грушевський розпочинає історію України. «От се й були наші українські племена, що зайняли тоді вже побережжя чорноморське від Дністра до Азовського моря і вперше тут виступають в історичних джерелах окремо під назвою «антів». Найдавніша звістка, яку про сих антів переказують нам візантійські письменники, належить до кінця IV ст., зараз по гунській бурі, і се те, що зветься початком історичного життя наших племен» [14, с. 32].

З цього приводу, на думку нашого історика, виснажені постійними війнами з готами, гунами, аварами, свою державну організацію анти не втримали. На її зміну прийшов поляно-руський політичний союз із центром у Середньому Подніпров'ї, з якої і розпочалось формування державності Київської Русі. Адже, не дивлячись на те, що «право» на історію Київської русі декларують скандинавські, російські, білоруські та інші вчені, варто визнати приналежність саме українцям саме тому, що важливий осередок цієї держави фактично сформувався на території сучасної України з центром у м. Києві. «Іншої держави тут бути не могло, так само як тут не могла не утворитися держава. Очевидно,

що пращури українців, на відміну від інших етносів, у тому числі й інших індоєвропейських, змогли найкраще пристосовуватися до умов території України, не виселятися з неї, «заполонити» її [70, с. 284].

1.1.1. Доба трипільської культури в захисті Вітчизни як духовн а спадщина в історії європейської цивілізації

Трипільці та скіфи-сколоти як стародавня нація світу

Найвидатнішою цивілізаційною спадщиною нашого народу із найдавніших часів була епоха трипільської культури, що належить до часу так званого мідного віку, або енеоліту. Це IV–III тисячоліття до н. е.

Характерною рисою населення, що жило на терені Балкано-Нижньодунайської території й захоплювало південно-східні регіони Прикарпаття і Подніпров'я, було осіле землеробство. Розкопки на Подніпров'ї поблизу селища Трипілля (на південь від Києва) показали високий рівень сталого землеробства порівняно з іншими європейськими регіонами, який характеризувався переходом від мотижного обробітку землі до орного землеробства. Це населення займало, як на той час, досить великі простори, що зростали швидкими темпами.

Трипільська культура, яку вперше дослідив видатний археолог В. Хвойка, у часову тривалість – до 2 тис. років. Вона швидко поширювалась і на інші східні території, об'єднувала різні племена та їхні культури.

Важливими стабільними елементами її була система утворення поселень концентрованими групами, між якими розташовувались менш заселені простори. Очевидно, через виснаження оброблюваних полів ці землероби змушені були через певний період – 50–80 років – залишати освоєну місцевість і пересуватись далі. Трипільці займались і скотарством, причому це був свійський тип розведення худоби, так потрібної землеробам, а не приручення диких тварин. Трипільське населення мало досить розвинені ремесла, зокрема гончарство та металообробку. Через їхні території проходили торгові шляхи.

Основою суспільного та економічного життя трипільців була велика родина: вочевидь, кілька парних сімей найближчих родичів жили в одному великому будинку, який складався з окремих кімнат. Такі будинки інколи мали піч для випікання хліба, зернотерки, різний посуд.

Для трипільців був характерним досить високий рівень духовного життя, що відбився на численних орнаментах глиняного посуду. Глиняні скульптурки, зокрема жіночі, символізували прагнення людей до добробуту, пошанування роду й жінки-матері. На одному з горщиків, наприклад, орнамент відбивав тричленну побудову світу: хвиляста лінія у верхньому ярусі символізувала воду, на центральному ряді орнаменту зображувалося сонце, місяць, краплини дощу; нижній ярус – рослинний світ, людей і тварин.

Одним із найбільших досягнень епохи трипільської культури є трипільська абетка, яка була розшифрована ще в 50–70-х роках ХХ ст. відомим (щоправда, вже після смерті) українським істориком М. Суслопаровим. Ця абетка – найвидатніша спадщина в історії європейської цивілізації. Адже саме вона стала основою буквено-звукового письма. Як твердить М. Суслопаров, ця абетка, яку він розшифрував із написів на гончарних виробих епохи трипільців, виникла «за багато сторіч до найстародавніших зразків фінікійського письма». Він переконливо довів, що саме звідси, з Подніпров'я, бере початок буквено-звуковий алфавіт народів Європи.

Значення винайдення буквено-звукового письма важко переоцінити в історії європейської й світової цивілізації. І ми всі повинні бути свідомими того, що саме давні пращури нашого народу – трипільці, а східні автори їх називали ще лелезги або пелазги – подарували цивілізації цей потужний інструмент суспільного історичного поступу.

Під тиском кочових племен та зміни кліматичних умов трипільська культура розчинилась у конгломераті культур інших народів, залишивши, проте, їм свої найбільші досягнення в господарсько-економічному та духовно-культурному житті.

У I тисячолітті до н. е. серед численних прийшлих кочових народів значне місце посідають кіммерійці, які створюють у лісостеповій зоні перші укріплені городища (XI–VIII ст. до н. е.). Але їхній вплив обриває навалю околотів, чи скіфів, які вперше

згадуються в асирійських клинописах у середині VII ст. до н. е. У другій половині VI ст. до н. е. центром їхнього життя стають Подніпров'я та Крим. До складу їхньої держави входять численні народи осілого землеробства й кочовики. Захищаючись від навал інших кочовиків, скіфи створювали численні укріплення і городища. Серед них – відомі нам Трахтемирівське, Мотронинське, Більське, Каратульське та ін. Висота стін земляних валів деяких із них і тепер сягає 8 метрів, а ширина – 30 метрів.

Про Скіфію дійшло чимало звісток від древніх авторів. У Канаді український історик В. Паїк подає чимало цікавих і нині маловідомих свідчень про древніх скіфів, чи скитів (давньоукраїнською мовою). Ось деякі з них.

Діодор Сицилійський, який у своїй «Історичній бібліотеці» дав огляд доступних йому історичних праць, написав: «Тепер з черги будемо говорити про скитів (сколотів), сусідів індів. Вони колись посідали вузьку територію, але поволі стали сильніші, своєю силою й змаганням поширюючи свої кордони в довжину і ширину, довели свою націю до великої могутньої імперії і слави». І далі: «А маючи одних із найстаріших і найбільш войовничих королів з надзвичайним умінням володіння, вони прилучили до своїх територій всі гористі околиці аж до Кавказу, як теж долини (поля) аж до Океану (Атлантики), мокляків Меотиди (Азовського моря) і прочі землі над Доном уздовж ріки... Тоді повернули зброю в іншу сторону й дійшли аж до єгипетського Нілу. Після підбиття багатьох і великих народів, сколотська (скитська) імперія сягала аж до Східного океану (Пацифік). Величні діла створила ця нація і мала королів, гідних пам'яті».

«Історія сколотів (скитів) дуже багата й величава. Вони (сколоти) мали славний початок, а також імперію з величними подвигами їхніх мужів та чеснотами жінок... Вони заснували Патрію і Бактрію, а їхні жінки – Королівство Амазонок...

...Сколотська (скитська) нація вважалася за найбільш стародавню у світі, хоч між сколотами та єгиптянами відбувалися довгі суперечки, яка з націй старша». Вийшло, що Сколотія, бо мала більші природні багатства (чорнозем, густа сітка чистих рік), була більш придатна для людей, ніж щойно штучно створені канали в Єгипті.

Помпей Трог писав: «Сколоти – це найстарша нація світу. Ця нація (сколоти) плекає справедливість із вродженого нахилу, а не під примусом законів». Він порівнював їх із греками, які навіть після довгих навчань їхніх філософів і мудреців «залишилися шахраями». І далі: «Сколотія (Скитія) – нація, славна з подвигів і воєн, сколоти величезної фізичної будови, не бояться жодних невдач, а коли були переможцями, то задовольнялися тільки славою».

«Три рази наступала Сколотія (скити) на азійські імперії, але жодне з тих військ не відважилося напасти на них, не могло їх завоювати. Вони розбили й змусили до втечі єгипетського фараона Сотостріса (Рамзес II), коли він наважився наступати на Сколотію. Вони знищили Кира з цілою його армією (Томира).

Змусили до втечі зі Сколотії перського царя Дарія I (513–512 р. до Р. Х.).

Перемогли Зопіріона, генерала Александра Великого, розгромивши доценту його армію... ».

«Вони завоювали Азію і наклали на неї трибут невеликий, радше як символ визнання їхнього завоювання після перемоги. Азія платила цей трибут 1500 років, аж король Нінус (3000 р. до Р. Х.) відмовився платити цю данину... ».

У Помпея Трога немає навіть найменшої згадки чи натяку на походження сколотів з Азії (чи Ірану).

З його писань виразно видно, що вони (сколоти) жили споконвіку над Дніпром і Чорним морем.

Таким чином, цей великий народ сколотів, чи Геродотових осколотів, тривалий час жив на території Подніпров'я і творив свою культуру.

1.1.2. Київська держава як захисний вияв хороброї територіальної спільноти

Передумови походження русин

Київська держава, як, зрештою, і будь-яка інша держава раннього чи пізнього середньовіччя, виникла й розвивалась у тісному сусідстві – мирному чи войовничому – з іншими народами, слов'янськими й неслов'янськими. Центральним стрижнем цієї могутньої територіально-державної спільноти було подніпров-

ське плем'я полян, яке через деякий час привласнило собі ще й іншу назву – руси, русичі, русини. Є підстави вважати, що назва ця була перейнята полянами-слов'янами від своїх південних сусідів, з якими вони межували з давніх часів, а отже, мали досить багато спільних контактів, зокрема щодо захисту своїх земель від численних нападів кочових орд.

Так готський історик VI ст. Йордан розповідає про народ під назвою росомани, з якими воювали готські племена («рос» – самоназва народу, ман – в німецькій мові «людина», отже росоман – роська людина, чи, в пізнішій вимові, рос, русич, русин). Готи воювали не тільки з росоманами, а й із племенем антів, на чолі якого стояв легендарний Бос, або Бож. Народ росів згадує й сирійський автор VI ст., відомий під іменем Псевдо-Захарії. Ще раніше, в найдревнішій писемній пам'ятці світової цивілізації – Біблії – пророк Єзекіїль згадує великий войовничий народ «рош». Корінь «рос» досить поширений серед імен і власних назв у народів північно-східного Причорномор'я, Приазов'я та північного Кавказу: Руслан, вірменські царі на ім'я Руса; стародавня назва Волги – Рос-Арак тощо. Росів знають усі східні джерела, що проживають на території північно-східного регіону Європи (Дон, Приазов'я, Крим). Часто візантійські джерела називали їх ще скіфами.

Проте, регіон західного Причорномор'я завжди пов'язувався джерелами із розселенням слов'ян-антів. Плем'я полян, очевидно, жило на межі з племенами росів-русів. Поляни зіграли консолідуючу роль у творенні Подніпровської слов'янської держави. І, як твердить автор «Повісті врем'яних літ», згодом прийняли на себе іншу назву – руси. «А слов'янський народ і руський – один», – говорив згодом літописець.

Отож бачимо, що згодом слов'яни-поляни називалися ще й руссю. Залишмо поки що осторонь питання, звідки взялася ця назва, звернімо увагу на те, що «Повість врем'яних літ» навіть точно вказує, коли полянська Київська земля – у розумінні держава, прибрала іншу назву – Русь. Під датою 6360 р. від створення всесвіту або 852 року від народження Христа літописець записує, що саме в цей рік, «індикта 15, коли почав Михайло [імператор Візантії Михаїл III.] цесарствувати, стала називатися (наша земля) – Руська земля». Далі літописець роз'яснює, що він довідався

про цю назву з літопису чи хроніки грецького походження: «А про се ми довідалися (з того), що за сього цесаря приходила Русь на Цесареград, як ото писав [Георгій Амортала – грецький хроніст] у літописанні грецькому».

Автор літопису виводить назву «русь» від закликаних до словен ільменських дружин варягів. Ми знаємо, що саме це твердження літописця призвело до виникнення норманської теорії про походження Руської держави. Сьогодні вважається, що ця теорія, яка буйно розквітла за німецьких імператорів на російському престолі, безпідставна й що вона вщент розгромлена вітчизняною історіографією. Можна було б уже й не повертатись до цього питання, якби вона не відроджувалась деякими сучасними істориками Росії та якби під неї не підводились нові докази.

Тому варто ще раз уточнити, що розуміє літописець під словом «варяги». А він говорить, що «...варяги... є приходні». Цікаво, що закликані варяги, пише літописець, «...називались «русь», як ото одні зветься свеями, а другі – норманами, англами, інші – готами, – отак і ці».

У цьому сенсі чітко прослідковується, що назва «русь» – це була назва цілого народу, від якого й прийшла до слов'ян Новгород та їхніх сусідів – чуді, кривичів і весі – заликана ватага русів. Ось тільки неясно, звідки вони прийшли. Літописець нечітко вказує місце перебування русів, каже, що посланці північних слов'ян, що жили навколо Новгорода на Волхові, «яких пригнічували варяги із замор'я», пішли «за море» просити собі військової дружини для свого захисту.

Чомусь попередні дослідники вважали, що це мусило бути тільки Балтійське море й що ті варяги, які прийшли до словенів та їхніх сусідів, неодмінно мали бути шведи або дани, або нормани. Але ж ті варяги-руси могли прийти й із-за іншого моря, якщо зважити на те, що морем у давнину часто називали й великі озера – такі, як озеро Ільмень на півдні від ільменських поселень словенів, чи озеро Чудське, на захід від них. Якщо зважити, що словени ільменські прийшли туди від південніших – подніпровських – розселень слов'янських племен, що вони підтримували стосунки зі своїми одноплемінниками (а навіть, якщо словени ті були за походженням із слов'ян балтійських), то не буде великою